

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

МАЦКЕВИЧ РОМАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 328.184(477)

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЛОБІЗМУ В
УКРАЇНІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Одеської національної юридичної академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор

ГАНСОВА Емма Августівна

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
професор кафедри соціології

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

АНДРЕСЮК Борис Павлович

Громадська рада Міністерства оборони України,
Голова

кандидат політичних наук

ПЕТРАКОВА Євгенія Робертівна

Одеська національна академія харчових технологій,
доцент кафедри політичної соціології і права

Захист відбудеться 23 жовтня 2008 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 513.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « 22 » вересня 2008 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

А.В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси демократизації політичного життя в Україні на початку XXI століття виступають багатофакторним складним сегментом розвитку сучасного демократичного суспільства. Увагу дослідників привертають проблеми формування нових соціально-політичних інститутів, одним з яких є лобізм.

Лобізм у сучасній Україні стає важливим чинником політичного процесу й соціально-економічного життя. Під час реалізації політичних, соціально-економічних та культурно-гуманітарних інтересів функціонує значне число суб'єктів лобізму, які активно використовують різні методи й технології лобістської діяльності для реалізації представництва своїх інтересів в органах законодавчої й виконавчої влади. У зв'язку з цим виникає потреба вивчення проблем політико-правових основ лобізму, прогнозування його розвитку й законодавчого впорядкування.

Цивілізований лобізм, інституціоналізація якого давно відбулася в демократичних країнах, впливає на суспільство й владу. З одного боку, лобізм забезпечує репрезентацію інтересів більшості «зацікавлених груп», надаючи можливість бути почутими в органах державної влади навіть невеликим громадським об'єднанням, що не володіють значними ресурсами й не мають інших можливостей впливати на владу. З іншого – лобізм забезпечує органи влади інформацією про різноманітні соціальні проблеми, надає експертні оцінки по державних проектах, що розроблюються, і допомагає чиновникам і законодавцям приймати суспільно необхідні рішення.

Слід звернути увагу на те, що саме правове врегулювання можливостей лобіювання є одним із найбільш важливих і визначальних компонентів відкритого й легального діалогу влади і суспільства, у першу чергу, з підприємницьким сектором економіки України.

Значний науковий інтерес становлять проблеми вдосконалення інституту лобізму, вироблення рекомендацій із поліпшення механізмів прийняття рішень і вдосконалення правової бази лобізму за участі груп інтересів. З огляду на це, аналіз процесу формування правових основ лобізму в Україні зумовлює актуальність і доцільність визначеної проблеми дослідження. Вищенаведене вимагає подальшого аналізу й систематизації проблеми політико-правових основ лобізму в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає перспективному плану планової науково-дослідницької теми кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії «Паритетна демократія: становлення, міжнародний та вітчизняний досвід, перспективи», а також академічної тематики академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (0106U004970).

Метою дослідження є з'ясування сутності, підстав та характерних особливостей формування політико-правових основ функціонування інституту лобізму в Україні.

Для досягнення мети автор ставить перед собою такі **завдання**:

- розглянути природу та характерні ознаки функціонування інституту лобізму в законотворчому процесі;
- дослідити наукову концептуалізацію, основні риси та понятійно-категоріальний апарат інституту лобізму в політичній науці;
- з'ясувати видові особливості та типологізацію лобізму;
- визначити роль інституту лобізму як важливого засобу зв'язку державної влади із суспільством;
- охарактеризувати особливості становлення груп тиску й груп інтересів у системі інституту лобізму;
- вивчити організаційно-правові засади функціонування інституту лобізму в Україні;
- проаналізувати особливості суб'єктно-об'єктної детермінації інституту лобізму в українській політичній системі;
- показати шляхи вдосконалення державно-правового статусу інституту лобізму в Україні.

Об'єкт дослідження – процес формування політико-правових основ функціонування інституту лобізму в Україні.

Предмет дослідження – політико-правові особливості умов формування, інституціоналізації та функціонування суспільних відносин у сфері лобіювання інтересів.

Методи дослідження. Проведене дослідження базується на принципах структурно-функціонального аналізу, який дозволяє всебічно підійти до визначення політико-правових основ функціонування інституту лобізму завдяки виявленню основних структурних елементів, визначити місце інституту лобізму в політичному процесі, а головне – дає можливість дослідити інститут лобізму в процесі його функціонування та взаємодії з різними складовими політичного життя в сучасній Україні.

У процесі дослідження були використанні також наступні методи: системний, порівняльний, історичний, загально-логічний, емпіричний та аналітичний.

Найважливішим методологічним положенням роботи є обґрунтування об'єктивності формування правового поля функціонування інституту лобізму й впливу його на владні інститути.

Наукова новизна дисертаційного одержаних результатів полягає в комплексному аналізі особливостей формування та становлення інституту лобізму в умовах розвитку демократичних процесів в Україні. У процесі аналізу становлення та інституціоналізації лобізму в Україні показано, що лобізм є обов'язковим засобом зв'язку державної влади й суспільства. Визначено об'єктивність та складові механізми цього зв'язку.

Наукова новизна конкретизується в такому:

Вперше: доведено, що лобізм у політичній науці має усталену атрибутику; Зокрема, авторська позиція полягає в тому, що формування атрибутики лобізму зумовлене тим, що інститут лобізму вже склався як самостійний сегмент відносин у сфері політичних процесів нашої країни;

- визначені складові механізми зв'язку державної влади та суспільства, зокрема обґрунтовано, що лобізм в Україні реалізує зворотні зв'язки з владними органами й суспільством. У той самий час зазначається, що процес інституціоналізації лобізму в Україні триває та є індикатором рівня розвитку громадянського суспільства;

- доведено, що лобізм у законотворчому процесі відіграє значну, а у багатьох випадках – ключову роль. Автор цього дослідження вважає, що залежно від обставин лобізм може мати деструктивне чи конструктивне значення в процесі прийняття законів. У той самий час лобізм виступає додатковим джерелом «стримування і противаг» законотворчого процесу в рамках забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів лобіювання;

- визначено групи тиску та групи інтересів у процесі здійснення лобістської діяльності, що обумовлює необхідність нормативного впорядкування їхнього статусу. Групи тиску й групи інтересів мають характер амбівалентного протистояння в процесі створення конкурентного середовища під час реалізації інтересів, а з іншого боку, вони є додатковим джерелом політичних ініціатив у процесі законотворчості та прийняття рішень на місцевому рівні.

Уточнено та систематизовано типологізацію та видовий аналіз лобістської діяльності. Виявлено дискретні особливості типологізації феномена лобізму в Україні, де його розвиток визначено як генезис від компаративізму до багатовекторного плюралістичного характеру відносин у момент розвитку політичних партій та інших громадських об'єднань, що реалізували лобіювання інтересів;

- уточнено понятійно-категоріальний апарат інституту лобізму;

- комплексно визначено організаційно-правові засади функціонування інституту лобізму в Україні. Обґрунтовано необхідність створення правових основ діяльності суб'єктів лобізму. Зазначено, що слабкість ініціювання законопроектів про формування правового статусу лобізму в Україні зумовлена низькою конкуренцією законотворців щодо ініціювання врегулювання процесу лобіювання, а причиною цьому є діюча корупційно-бюрократична система в процесі прийняття рішень і законотворчості. Проаналізовані причини і фактори збереження такого стану, який влаштовує більшість політикуму, звиклого працювати в таких умовах у пострадянський період;

- проаналізовано суб'єктно-об'єктний склад інституту лобізму в Україні. Розкрито його сутність та динаміку. Визначено, що суб'єктно-об'єктна детермінація інституту лобі в українській політичній системі представлена системою дій, спрямованою на реалізацію певних інтересів у політико-правовій та соціально-економічній сферах. Об'єктом лобіювання є органи державної

влади законодавчої та виконавчої гілок влади, органи місцевого самоврядування. Набагато складнішою є стратифікаційна система суб'єктів лобіювання, які в Україні поділяються на дві групи – суб'єкти, що реалізують колективні інтереси (політичні, громадські та підприємницькі організації), та індивідуальні суб'єкти (посадові особи, держслужбовці, підприємці, приватні громадяни), що реалізують приватні інтереси в процесі впливу на об'єкти лобіювання.

Визначено шляхи вдосконалення державно-правового статусу інституту лобізму в Україні. Вперше концептуально сформовано конкретні методологічні засади створення політико-правового поля функціонування інституту лобізму в Україні. Обґрунтовано необхідність прийняття Закону України «Про лобістську діяльність», що буде регулювати процес лобіювання інтересів, створивши тим самим державно-правовий статус лобістської діяльності в Україні. У законі про регулювання лобістської діяльності у вищих органах державної влади необхідно сформулювати гарантії контролю за суб'єктами лобістської діяльності, забезпечити відкритість і гласність їхньої діяльності. При цьому в законі мають бути чітко регламентовані процес прийняття рішень органами державної влади й процедура участі в цьому процесі суб'єктів лобіювання. Визначено, що нормативно врегульований інститут лобізму буде важливим фактором погодження соціальних інтересів та політичної стабільності в країні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки дисертаційного дослідження можна використати для оптимізації політичного процесу в сучасному українському суспільстві, зниження рівня його конфліктності. Розкриття сутності функціонування та правових засад лобіювання відповідно до політичних процесів, порівняння моделей лобізму, які діють у розвинених західних країнах, із конкретними проявами їхніх елементів в українському політичному процесі сприятимуть затвердженню статусу лобізму як природного й необхідного елемента політичного життя сучасного суспільства, допоможуть змінити негативні стереотипи в українському суспільстві щодо інституту лобізму.

Аналіз суб'єктів лобізму важливий для подолання однобічності трактувань про елітарну сутність і закритий характер будь-якої лобістської діяльності. Лобістські відносини можуть виникати там і тоді, де й коли консолідуються життєво важливі інтереси людей, узгоджуються з інтересами інших суб'єктів і через знаходження розумного компромісу виявляються в житті суспільства.

Висновки дисертації щодо формування правових основ функціонування інституту лобізму в Україні мають практичну значимість для процесу взаємодії суб'єктів політики, держави й суспільства, насамперед для політичної діяльності партій та інших суб'єктів політики, враховують специфічність цих взаємовідносин у рамках реалізації концепції побудови громадянського суспільства.

Концептуальні підходи та основні положення щодо визначення поняття та аналізу моделей лобізму можуть бути використані в подальшому дослідженні проблем лобізму, його регіональних особливостей, у формуванні конспектів лекцій та навчального матеріалу з дисциплін «Політологія», «Соціологія», «Правознавство», спецкурсів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: «Державна регіональна політика: теоретичні засади формування і механізм реалізації: 3-я щорічна науково-практична конференція викладачів та слухачів за міжнародною участю» (м. Одеса, 2000 р.), «7-а (59-а) звітна наукова конференція професорсько-викладацького й аспірантського складу ОНЮА» (м. Одеса, 2004 р.), «9-а (61-а) звітна наукова конференція професорсько-викладацького й аспірантського складу ОНЮА» (м. Одеса, 2006 р.), «4-а Всеукраїнська наукова конференція правників-початківців, присвячена пам'яті видатних учених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова» (м. Львів, 2006 р.), «Актуальні проблеми реалізації плану дій Україна – ЄС: Науково-практична конференція» (м. Одеса, 2007 р.), «Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку: 22-а науково-практична конференція» (м. Одеса, 2007 р.), «Визначальні тенденції генезису державності і права: Науково-практична конференція» (м. Миколаїв, 2007 р.), «Правове життя сучасної України: Всеукраїнська наукова конференція» (м. Одеса, 2008 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені в 11 статтях, 7 з яких надруковані в наукових виданнях, визначених ВАК України фаховими з політологій, а також у 4 тезах доповідей і матеріалах виступів на всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг роботи. Структура дисертації відповідає меті та завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 193 сторінки. Список використаних джерел містить 216 найменувань (17 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, розкрито стан наукової розробки проблеми, визначені теоретико-методологічні основи роботи, сформульовані мета і завдання дослідження, наукова новизна та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження.

У **першому розділі «Природа та характерні ознаки лобізму»** висвітлюються стан наукових розробок, розглянуто основні теоретичні концепції щодо характерних ознак лобізму.

У підрозділі 1.1 **«Стан наукової розробки та теоретичні дослідження лобізму»** автор

обґрунтовує проблемне поле теоретичного пошуку. У сучасному світі лобізм стає дедалі більш значимим елементом регуляції політичних, соціальних та економічних процесів.

В Україні питання формування політико-правових засад лобізму концептуально не досліджене, існують лише наукові доробки з окремих аспектів визначеної проблеми. Такі науковці, як Н. В. Банчук, В. І. Биковець, А. С. Гальчинський, Т. С. Гузенкова, О. В. Длугопольський, О. В. Лісничук, П. Лукашенко, О. В. Молодцов, Є. В. Перегуда, Ю. Сиротюк, С. О. Телешун, вивчали різні аспекти проблеми становлення, розвитку та функціонування лобізму. У працях цих науковців зазначаються проблеми формування інституту лобізму в Україні, які вимагають свого вирішення.

Більш розглянутим є лобізм як необхідний елемент регуляції суспільно важливих процесів в Західній Європі та США. Представники західної політології й соціології А. Гоулднер, Д. Хаммер, К. Лоренц, Н. Луман, П. Бурдье, Е. Макферленд, М. Істон, Т. Леві, А. Бентлей, П. Селзнік, М. Петрарка, М. Олсон, В. Райх, Р. Гавкіт, Д. Сеарс та інші у своїх дослідженнях звертали увагу на негативний характер, спричинений лобістською діяльністю, вивчаючи аспекти корупції та політичної деформації. Протилежної точки зору дотримуються К. Поппер, В. Ойкен, Д. Уїлсон, Д. Уолкер, М. Урбан, А. Кіглер, В. Луміс, Е. Долан та інші.

Їхній досвід є важливим методологічним апаратом у дослідженні політико-правових засад лобізму в Україні. З огляду на це, автор провів аналіз понятійно-теоретичного апарату дослідження.

Проблему лобізму активно розробляють сучасні російські науковці. Їм вдалося значною мірою зламати стереотип, що склався в радянські часи: сприйняття лобізму як особливого виду державно-монополістичної корупції. Це відкрило нові можливості для повноцінного дослідження цього феномена як у Російській Федерації, так і в країнах СНД.

Автор вважає, що лобізм має потрібну природу, яка виражається в тому, що він соціальний, політичний та інституційно-ідеологічний інститут. В історичному аспекті феномен лобізму зародився як соціальний інститут. З розвитком парламентаризму, права і державного управління він перетворюється на політико-правовий інститут, а в сучасних умовах виявляється тенденція з його трансформації в інформаційно-ідеологічний інститут.

Отже, розвиток політико-правових засад становлення та функціонування інституту лобізму в Україні представлений науковими концепціями вчених суспільно-політичних наук у рамках досліджень проблем, що супроводжують дану проблематику. Проте немає комплексного ґрунтовного дослідження політико-правових засад становлення інституту лобізму в Україні.

У підрозділі 1.2 **«Особливості процесу формування інституту лобізму»** показано, що суспільно-політичне явище лобізму пройшло тривалий шлях у своєму розвитку та формуванні

сталого інституту.

Ознаки атрибутики лобістської діяльності в політико-правовій науці, а саме: існування групи представників економічно сильних структур, які здійснюють вплив на державну політику; існування співробітництва й взаємодії компаній із державними органами з чіткою метою вироблення законів і рішень, що створюють сприятливі умови для господарської діяльності зацікавлених суб'єктів лобістської діяльності; існування системи й практики реалізації інтересів різних груп (союзів, об'єднань) громадян шляхом організованого впливу на законодавчу й адміністративну діяльність відповідних державних органів; існування суб'єктів тиску й об'єктів впливу.

Політико-правова атрибутика лобістської діяльності великою мірою залежить від політичної системи держави, що складається із правових норм і відповідної суспільної практики. Таким чином, в авторитарних державах за відсутності парламенту або виконання ним лише номінальних функцій зусилля лобістів, у першу чергу, спрямовуються на співробітництво з урядом або главою держави. У країнах, де повноваження виконавчої влади у сфері законотворчості носять обмежений характер, лобіювання ведеться, як правило, на парламентському рівні. А в унітарній системі державного устрою з обмеженим суспільно-політичним впливом як регіонів, так і місцевої влади об'єктом першочергової уваги лобістів є центральна виконавча влада.

На думку автора дослідження, необхідною умовою для проголошення лобізму як окремого політичного інституту сучасного цивілізованого суспільства є множинність суб'єктів лобістської діяльності, які органічно входять у соціально-економічну й політичну структуру країни демократичного плану розвитку.

Підрозділ 1.3 «**Типологія лобізму**» присвячено дослідженню видів та типів лобізму.

У сучасній науковій літературі прийнято вважати, що поза межами будь-якого обраного способу класифікації видів та типів лобізму суб'єкти відповідної діяльності виступають як об'єктивна реальність, компонентами якої є: специфічна мотиваційна спрямованість, психологія відповідної діяльності, пошукова, новаторська поведінка, результат взаємодії пізнавальних, мотиваційних, емоційних та комунікативних процесів.

Найбільш рельєфно класифікація видів лобізму та відповідної діяльності виявляється в способах та методах впливу на законодавчі органи державної влади. Виходячи з цього, конкретний аналіз типів суб'єктів лобістської діяльності доцільно проводити на основі провідних факторів законодавчої діяльності парламенту.

Визначається, що суб'єктів лобіювання можна розділити на три об'єднуючі категорії, а саме: перша категорія (найбільш потужна) – адміністрація президента (прем'єр-міністра), урядові бюрократичні структури, регіональна влада; друга категорія (найбільш численна) – корпоративні

групи, які представляють найважливіші сфери життєдіяльності суспільства; третя категорія (офіційно оформлена) – організації, основним родом діяльності яких є безпосередній лобізм.

У **висновках до першого розділу** зазначено, що авторське визначення лобізму полягає в тому, що під лобізмом слід розуміти та розглядати комплексну систему і практику ефективної реалізації різнопланових інтересів конкретних груп громадян (фізичних осіб) завдяки використанню організованого впливу на діяльність державних органів влади. Таким чином, рушійною силою лобізму як окремого соціально-політичного явища виступає специфічність інтересу конкретної соціальної групи й забезпечення його реалізації на практиці.

На думку автора дослідження, необхідною умовою для проголошення лобізму як окремого політичного інституту сучасного цивілізованого суспільства є множинність суб'єктів лобістської діяльності, які органічно входять у соціально-економічну й політичну структуру країни демократичного плану розвитку.

Виходячи із зазначених вище фактів, у цілому можна твердити, що лобізм як явище суспільно-політичного життя сучасного демократичного суспільства має досить струнку історично сформовану структуру. У системному плані він є однією з найважливіших форм впливу суспільства на державу.

Другий розділ «Інституціоналізація лобізму в Україні» висвітлює питання, пов'язані з формуванням рішень, механізму впливу на громадську думку, захисту позицій, що кореспондується з поняттям “лобіювання”.

У підрозділі 2.1 **«Становлення та функціональні особливості інституційних складових лобізму в Україні»** автор подає визначення лобістської діяльності. Лобістська діяльність в узагальненому вигляді трактується як комплекс цілеспрямованих зусиль із просування своїх вимог в органах влади й управління різного рівня. Водночас ототожнення механізму лобіювання як сукупності силових методів і корупційних дій для досягнення мети обумовлює апріорно негативну його оцінку. Проте, можливо, йдеться про негативну оцінку не феномена лобіювання як такого, а про засоби й методи цієї діяльності та її результати. Насправді лобіювання має розглядатися як невід’ємна складова політичної комунікації, що передбачає механізм прямого і зворотного зв’язку суспільства і держави.

У світовому законодавстві в системі політичної комунікації вже сформовано доволі чітке уявлення про інституціональні форми та функції інституту лобізму. Отже, можна вважати правомірним визначення лобіювання як інституту політичної системи, що становить механізм впливу приватних і громадських організацій, політичних партій тощо на процес ухвалення парламентських рішень.

Фактори, що визначають природу лобістської діяльності, у свою чергу структурують, власне, суб'єкти цього процесу, оскільки розвиток політичної системи передбачає певну інституціоналізацію напрямів реалізації інтересів лобістів. Саме тому багатопартійність можна вважати однією з

найважливіших передумов групового тиску на парламент.

У підрозділі 2.2 **«Інститут лобізму як елемент системи представництва груп інтересів: світовий досвід і практика України»** подається аналіз лобізму з огляду на класифікацію по групах, відображено різноманітні підходи до класифікації лобі. За характером групових інтересів у літературі виділяють економічне, фінансове, військово-промислове, соціальне й політичне лобіювання; за часом дії – одноразове й постійне; по владних інститутах – законодавче (правотворче – у законодавчих органах і правозастосовне – в актах застосування законів), виконавче, судове, а також лобіювання ЗМІ. Існує також лобіювання політичних партій і громадських рухів, регіональне, іноземне і національне, причому лобіювання іноземних інтересів інколи ведеться більш активно, ніж вітчизняних.

Визначено, що в основі лобіювання лежить механізм ідентифікації групових інтересів із суспільними. Специфічність об'єкта й предмета лобіювання припускає різноманіття видів групового тиску.

Самі ж групи тиску помітно розрізняються за спрямованістю й формами впливу на владу. Величезна розмаїтість динамічно мінливих інтересів, що стикаються, взаємодіючи між собою в сучасному демократичному суспільстві, спричиняє наявність безлічі груп інтересів. Вони виявляються як різноманітні лобі, якщо їхня діяльність має за мету вплив на владні структури, у тому числі й засоби масової інформації.

Лобізм як засіб зв'язку державної влади із суспільством породжений двосторонньою потребою: з одного боку, це виявлення суспільних потреб та проблем на різних рівнях соціальних прошарків та груп, галузевих структур тощо. Це необхідно для влади з огляду на те, що ефективне її функціонування прямо залежить від ефективності вирішення гострих політичних, соціально-економічних та культурно-гуманітарних проблем. З іншого боку, інтереси різних верств населення у процесі свого задоволення органами влади у практичному розрізі задовольняються опосередковано через ефективне лобіювання цих інтересів. Цей процес є об'єктивним і у західних демократичних країнах набуває законодавчого оформлення та структурно-організаційного вдосконалення.

У **висновках до другого розділу** визначається, що лобізм як засіб зв'язку державної влади із суспільством породжений двосторонньою потребою: з одного боку, це виявлення суспільних потреб та проблем на різних рівнях соціальних прошарків та груп, галузевих структур тощо. З іншого боку, інтереси різних верств населення в процесі свого задоволення органами влади реалізуються опосередковано через ефективне їх лобіювання.

Групи тиску і групи інтересів у системі лобіювання формуються в процесі загострення соціально-економічних суперечностей у середовищі певних соціальних груп, здебільшого впливових суб'єктів комерційних відносин. Групи тиску, що мають доступ безпосередньо до тих,

хто приймає політичні рішення, можуть впливати на них у формі інформування, консультування або погрози. Відкрита діяльність груп тиску в цьому разі оснований на принципах згоди й участі. Опосередкована лобістська діяльність здійснюється також за рахунок реформування й підтримування роботи груп тиску і впливу, як за їхньою допомогою, так і безпосередньо через державні інститути й громадську думку, на депутатів і парламент у цілому. Змістовну сторону різноманітних видів лобістської діяльності характеризує, насамперед, коефіцієнт корисної дії груп, що лобіюють.

Третій розділ «Організаційно-правові основи функціонування інституту лобізму в Україні» присвячений питанням, що пов'язані з визначенням змісту державно-правового врегулювання процесу функціонування інституту лобізму в Україні, який, у свою чергу, виступає важливим чинником політичної стабільності та рівноваги суспільних інтересів у державі.

У підрозділі 3.1 **«Суб'єктно-об'єктна детермінація інституту лобізму в українській політичній системі України»** визначається, що в Україні, як і в інших пострадянських країнах, відбуваються інтенсивні процеси інституціоналізації груп інтересів. Зовнішнє лобіювання, яке ініціюють зарубіжні клієнти, спрямоване, насамперед, на формування позитивного до них ставлення, котре може забезпечити прийняття вигідних їм рішень. Політика лобіювання на державному рівні – нормальна світова практика. У демократичних політичних системах процес лобіювання здійснюється за триступеневою схемою: групи тиску (суб'єкти лобіювання) – професійні лобісти або лобістські організації – державні чиновники й депутати (об'єкти лобіювання). Принциповим фактом реалізації зазначеної схеми є те, що її ключові виконавці – професійні лобісти й лобістські організації – здійснюють свою діяльність привселюдно або в чітко встановлених законом рамках, або під жорстким громадським контролем. Це, звичайно, повністю не виключає корупційні відносини в разі лобіювання, чому є достатня кількість прикладів, але істотно обмежує можливості й ускладнює умови використання таких відносин.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, слід зазначити, що суб'єктно-об'єктна детермінація інституту лобізму в українській політичній системі представлена системою дій, що реалізують певні інтереси в політико-правовій та соціально-економічній сферах. Об'єктом лобіювання виступають органи державної влади законодавчої та виконавчої гілок влади, органи місцевого самоврядування. Набагато складнішою є стратифікаційна система суб'єктів лобіювання. Суб'єкти лобіювання в Україні слід поділити на дві групи: суб'єкти, що реалізують колективні інтереси (політичні, громадські та підприємницькі організації), та індивідуальні суб'єкти (посадові особи, держслужбовці, підприємці, приватні громадяни), що реалізують приватні інтереси в процесі впливу на об'єкти лобіювання. З метою формування концептуальних засад рівноваги інтересів у суспільстві процеси лобіювання повинні бути систематизовані та впорядковані у рамках законодавчих актів. З огляду на це, необхідним є вдосконалення державно-правового статусу

інституту лобізму в Україні.

У підрозділі 3.2 «**Державно-правове регулювання інституту лобізму в Україні та шляхи його вдосконалення**» автор доводить, що необхідність законодавчого регулювання лобізму зумовлена й тим, що це уможливить забезпечення державного й громадського контролю над цим явищем. Адже доти, поки лобістська діяльність законодавчо не унормована, а отож не легалізована, лобізм буде тісно переплітатися з корупцією. Зацікавлені в просуванні певних інтересів групи або змушені вдаватися до корупційних схем лобіювання, або до особистої участі в органах влади, передусім самоврядних та законодавчих структурах, що веде до сіамського зрощення бізнесу і влади. Представницькі органи влади та їхні окремі члени набуватимуть невластивих їм функцій лобістів власних чи корпоративних інтересів, а не загальносуспільного представництва. І що найголовніше – вплив на прийняття рішень монополізують окремі представники суспільства, водночас практично унеможливлюючи захист власних інтересів цілими суспільними прошарками, структурами громадянського суспільства, що веде до подальшої олігархізації держави та розриву вертикальних зв'язків між владою та народом.

Вирішення проблеми лобіювання інтересів місцевого самоврядування потребує узагальнення вже існуючого досвіду, подальшого її вивчення та аналізу. Конкретні кроки із створення системи лобіювання доцільно робити вже після ретельної наукової, правової експертизи, розробки концептуальних підходів, громадського обговорення за участі представників органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій. Так чи інакше ситуація вимагає створення спеціального механізму, який би вирішував розглянуті вище питання.

Таким чином, враховуючи об'єктивну необхідність розробки нормативно-правового поля функціонування даного інституту в Україні, слід зазначити, що в процесі здійснення спроб вирішення цієї проблеми напрацьований певний досвід формування аналізу і формування політико-правового статусу інституцій та процесу реалізації лобізму. У процесі розвитку громадянського суспільства нормативно врегульований інститут лобізму буде виступати фактором погодження соціальних інтересів.

У **висновках до третього розділу** визначено, що суб'єктно-об'єктна детермінація інституту лобізму в українській політичній системі визначає доволі розгалужену систему суб'єктів лобіювання та здебільшого унітарність об'єкта лобіювання. Об'єкт лобіювання – це органи державної влади України, законодавчої та виконавчої гілок, міст, областей та Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування. Причому лобізмом охоплюються всі рівні цих органів влади. Суб'єктами лобіювання виступають юридичні та фізичні особи, що лобіюють як колективні, так і приватні інтереси. Механізми лобіювання інтересів суб'єктами лобіювання і виступають тими суспільними відносинами, що потребують нормативного врегулювання та систематизації в актах державних органів влади.

Організаційно-правові засади функціонування інституту лобізму в Україні представлені

цілою низкою ініційованих законопроектів, які відхилили законотворці на слуханнях у Верховній Раді України. Спроба створення нормативно-правової бази не витримала критики експертів та депутатів, недосконалість законопроектів стала причиною правової неврегульованості цієї сфери суспільних відносин.

У **Висновках** викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані під час дослідження.

У дисертації проведений аналіз лобізму, яким доведено, що проблема лобіювання інтересів у політичних процесах сучасної української історії загострюється під час становлення громадянського суспільства. Соціальна стратифікація та корпоратизація фінансових груп зумовлюють потребу задоволення групових та індивідуальних інтересів суб'єктів лобіювання, що приводить до інституціоналізації системи лобіювання та необхідності її нормативно-правового врегулювання. Феномен лобізму в традиційних політико-правових умовах західної демократичної системи виражений місцем лобізму як засобу зв'язку державної влади із суспільством. Даний процес є об'єктивним, більше того, у західних демократичних країнах набуває постійного законодавчого оформлення та структурно-організаційного вдосконалення та, враховуючи постійні зміни в динаміці суспільних відносин, є важливим прикладом для України.

Групи тиску і групи інтересів формуються в системі лобіювання в процесі загострення соціально-економічних критеріїв у середовищі певних соціальних страт, здебільшого впливових суб'єктів комерційних відносин. За матеріалами досліджень можна стверджувати, що в аспекті фрагментації, лобістських технологій, недовіри до уряду тощо ми уподібнюємось до американської системи. Проте політико-культурний аспект та правова система більше тяжіють до континентальної традиції. Тому навряд чи спроби скопіювати американську культуру самоорганізації приведуть нас до зміни ментальних настанов, хоча і застосування практики корпоративного вирішення на макрорівні навряд чи було б успішним саме через брак солідаризму та високу фрагментацію суспільства.

Суб'єктно-об'єктна детермінація інституту лобізму в українській політичній системі утворює собою систему учасників процесу лобіювання інтересів на різних рівнях органів влади та суспільних утворень громадян чи приватних осіб. До об'єкту лобіювання необхідно віднести органи законодавчої та виконавчої влади України, Автономної Республіки Крим, системи органів місцевого самоврядування. Органи влади на місцях також включаються до системи об'єкта лобіювання. Більш складним та постійно змінливим, з точки зору вдосконалення та розвитку корпоративних відносин, є суб'єктний склад лобіювання. В Україні суб'єктами лобіювання є юридичні особи всіх форм власності та фізичні особи, які вживають відповідних заходів щодо лобіювання певних інтересів безпосередньо чи опосередковано. Автор вважає, що важливим аспектом ефективного організаційно-правового забезпечення тут є чітке нормативно-правове закріплення переліку, форм і відповідного статусу суб'єктів лобіювання в належних

законодавчих формах.

Політико-правове оформлення інституту лобізму в Україні є необхідною умовою для перетворення лобізму на ефективний інститут вираження суспільної волі. У процесі здійснення лобістської діяльності відповідно правових норм представники лобі змушені підпорядковувати свою діяльність чітко встановленим процедурам, що дає можливість краще контролювати їх та застосовувати відповідні санкції у випадках порушень, створюючи інституціональні можливості контролю за їхньою діяльністю.

Таким чином, процес формування політико-правових засад інституту лобізму в Україні виступає багатофакторним складним елементом розбудови громадянського суспільства, а врегулювання системи лобіювання забезпечить підґрунтя для політичної стабільності та рівноваги інтересів між владою й опозицією та іншими суб'єктами політичних процесів. Цивілізоване вирішення суперечностей на рівні політичних рішень можливе лише шляхом унормування реалізації корпоративних та приватних інтересів у законотворчому процесі та владних відносинах. Демократизація політичного життя об'єктивно вимагає дотримання законів всіма учасниками політичних процесів. Суспільні відносини у сфері лобіювання виступають тим специфічним політичним інститутом, правове врегулювання функціонування якого вдосконалисть систему реалізації конституційних прав і свобод та забезпечить політичну стабільність у країні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мацкевич Р.М. Сутність лобізму та структура процедури лобіювання // Актуальні проблеми політики. – О., 2000. – № 8. – С. 120-123.
2. Мацкевич Р.М. Лобізм в США // Актуальні проблеми політики. – О., 2000. – № 9. – С. 144-149.
3. Мацкевич Р.М. Лобізм в Україні // Актуальні проблеми політики. – О., 2001. – № 10-11. – С. 291-296.
4. Мацкевич Р.М. Суспільне значення лобізму // Актуальні проблеми політики. – О., 2006. – № 29. – С. 423-428.
5. Мацкевич Р.М. Лобізм як засіб зв'язку державної влади із суспільством // Актуальні проблеми політики. – О., 2007. – № 30. – С. 364-368.
6. Мацкевич Р.М. Атрибуція лобізму в політико-правовій науці// Актуальні проблеми політики. – О., 2007. – № 32. – С. 324-330.
7. Мацкевич Р.М. Процес формування інституту лобізму// Актуальні проблеми політики. – О., 2008. – № 33. – С. 357-361.
8. Мацкевич Р.М. Проблеми правового регулювання лобізму//Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.-О.,2001. – №2. С.65-69.
9. Мацкевич Р.М. Юридичне регулювання лобізму в США// Вісник Одеського інституту внутрішніх

справ.-О.,2001. – №4. С.142-146.

10. Мацкевич Р.М. Українські реалії легалізації лобіювання//Південноукраїнський правничий часопис.- О.,2006.-№3.- С.13-14.
11. Мацкевич Р.М. Класифікація лобізму, його види//Актуальні проблеми держави і права.-О.,2006. – №29.-С.218-223.
12. Мацкевич Р.М. Правова й політична природа лобізму//Матеріали 4-ї Всеукраїнської наукової конференції правників-початківців, присвяченої пам'яті видатних учених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В.Копейчикова. - Л.,2006.- С.128-133.
13. Мацкевич Р.М. Типи лобізму//Тези науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реалізації плану дій Україна—ЄС». -О.,2007.С.-213-220.
14. Мацкевич Р.М. Шляхи удосконалення державно-правового статусу інституту лобізму в Україні//Тези 22-ї науково-практичної конференції «Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку». –О., 2007.- С.95-96.
15. Мацкевич Р.М. Інституціональні особливості та процес формування інституту лобізму//Тези науково-практичної конференції «Визначальні тенденції генезису державності і права».-М.,2007.-С.441-443.

АНОТАЦІЯ

Мацкевич Р.М. Політико-правові засади формування інституту лобізму в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2008.

У дисертації здійснено політологічний аналіз феномена лобізму, методів та технологій лобістської діяльності для реалізації представництва інтересів в органах законодавчої та виконавчої влади. Проаналізовано суб'єктно-об'єктний склад інституту лобізму в Україні. Розкрито його сутність та динаміку. Визначено, що суб'єктно-об'єктна детермінація інституту лобізму в українській політичній системі представлена системою дій, спрямованою на реалізацію певних інтересів у політико-правовій та соціально-економічній сферах. Визначено шляхи вдосконалення державно-правового статусу інституту лобізму в Україні. Концептуально сформовано конкретні методологічні засади створення політико-правового поля функціонування інституту лобізму в Україні.

Ключові слова: політичний лобізм, групи інтересів, групи тиску, інституціоналізація лобізму, політична влада, політична система, партії.

АННОТАЦИЯ

Мацкевич Р.М. Политико-правовые основы формирования института лоббизма в Украине.
– Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2008.

В диссертации осуществлен политологический анализ феномена лоббизма, методов и технологий лоббистской деятельности для реализации представительства интересов в органах законодательной и исполнительной власти. Авторское определение лоббизма состоит в том, что под лоббизмом следует понимать и рассматривать комплексную систему и практику эффективной реализации разноплановых интересов конкретных групп граждан (физических лиц) с помощью использования организованного влияния на деятельность государственных органов власти. Таким образом, движущей силой лоббизма как отдельного социально-политического явления выступает специфичность интереса конкретной социальной группы и обеспечение его реализации на практике.

Осуществленный в диссертации анализ лоббизма доказал, что проблема лоббирования интересов в политических процессах современной украинской истории обостряется во время становления гражданского общества. Социальная стратификация и корпоратизация финансовых групп обусловили потребность удовлетворения групповых и индивидуальных интересов субъектов лоббирования, что ведёт к институционализации системы лоббирования и необходимости её нормативно-правового урегулирования.

Феномен лоббизма в традиционных политико-правовых условиях западной демократической системы определён местом лоббизма как способа связи государственной власти с обществом. Данный процесс характеризуется стимулом необходимости для власти и общества, а именно: в процессе лоббирования осуществляется выявление общественных запросов и проблем на различных уровнях социальных страт, отраслевых структур и т.п. При этом интересы субъекта лоббизма в процессе реализации органами власти своих полномочий удовлетворяются опосредствованно путём эффективного лоббирования этих интересов. Данный процесс является объективным, более того, в демократических странах приобретая постоянное законодательное оформление и структурно-организационное усовершенствование, а также учитывая постоянное изменение в динамике общественных отношений, становится важнейшим примером для Украины.

Определены пути усовершенствования государственно-правового статуса института лоббизма в Украине. Концептуально сформированы конкретные методологические основы создания политико-правового поля функционирования института лоббизма в Украине. Учитывая

положительный зарубежный опыт лоббирования интересов, для становления организационно-правовых основ института лоббизма в Украине необходимо использовать практику институционализации основ лоббизма в развитых странах, а именно закрепление на законодательном уровне института лоббизма посредством принятия соответствующих нормативно-правовых актов, которые должны детализировать законные (например, составление соответствующих законопроектов и внесение их на обсуждение; проведение научно-практических конференций с участием представителей законодательной и исполнительной ветвей власти; выступление в профильных комитетах законодательного органа) и незаконные (например, подкуп должностных лиц; распространение компромата и электронных слухов посредством Интернет-технологии) способы лоббизма.

Таким образом, процесс формирования политико-правовых основ института лоббизма в Украине выступает многофакторным сложным элементом построения гражданского общества, регулирование системы лоббирования обеспечивает фундамент для политической стабильности и равновесия интересов между властью и оппозицией и иными субъектами политических процессов. Цивилизованное разрешение противоречий на уровне политических решений возможно только путём нормирования реализации корпоративных и частных интересов в законотворческом процессе. Демократизация политической жизни объективно требует соблюдения законов всеми участниками политических процессов. Общественные отношения в сфере лоббирования выступают тем специфическим политическим институтом, правовое урегулирование функционирования которого усовершенствует систему реализации конституционных прав и свобод, обеспечит политическую стабильность в стране.

Выводы и основные теоретические положения диссертационного исследования можно использовать для анализа современного украинского политического процесса и дальнейших тенденций в становлении социально-политических ориентаций общества.

Ключевые слова: политический лоббизм, группы интересов, группы давления, институционализация лоббизма, политическая власть, политическая система, партии.

Summary

Matskevich R.M .Political and legal basis of forming the institute of lobbyism in Ukraine.- Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Political Sciences on specialty 23 00 02 – political institutes and political processes. Odessa National Law Academy . Odessa.2008

In the dissertation an analysis of phenomenon lobbyism has made, methods and technologies of lobby's activity for realization representation of interests in legislative and executive bodies.

The author is investigating subjective and objective structure of the lobbyism institute in Ukraine. Its essence and dynamics are discovered. The author stated that subjective and objective determination of the lobbyism institute in Ukrainian political system is represented with the system of acts oriented towards realization certain interests in the political , legal and economical spheres.

In the dissertation ways of improvement legal status of lobbyism institute in Ukraine is determined.

Methodological foundations of creating political and legal field of functioning lobbyism institute in Ukraine have formed.

Key words: political lobbyism, interest groups, groups of pressure, institutionalisation of lobbyism , political power, political system, parties.